

Текст објављен 16.3.2011. објављујемо као сећање на [преминулог сарадника НСПМ-а](#)

Питање о српско-хрватским односима, историјски изузетно актуелизовано укидањем Војне крајине и активирањем југословенске идеје, доспело је данас до тачке у којој је престало да буде посебно важно као унутрашње питање Хрватске. Све више, реч је о међудржавним односима Србије и Хрватске. Њихова еволутивна путања омеђена је пропашћу два државна аранжмана: Аустроугарске и Југославије. У размеђу 20. века болно је пресецао и до невероватне трагике заостравано силином и суровошћу два светска рата и ратним разбијањем Југославије. Други светски рат га је посебно учинио тешким.

Независна држава Хрватска као злочиначка сателитска творевина у усташком аранжману операционализације хрватског државног права извршила је геноцид над Србима као народом који је вековима, штитећи границе Хабзбуршког царства, штитио и "повијесне" границе хрватског народа. Овај злочин геноцида уписао се трајно у српско-хрватски однос. Показало се то у времену ратног распада Југославије и тзв. Домовинског рата за хрватску државу. Сада када је народ који је на почетку прошлог столећа чинио готово четвртину укупног становништва Хрватске сведен на готово занемарљив број, а Хрватска постала готово чиста етничка држава, српско питање је изгубило свој конститутивни значај за Хрватску и преселило се у „домен добросуседских односа“. Две државе, Хрватска која је остварила свој историјски циљ не бирајући средства и постала независна држава, и Србија која је падом Југославије изнуђено постала независна држава, једна као добитник а друга као губитник, тежећи Европској унији затварају питање о Србима у Хрватској и отварају простор за своје добре међудржавне односе хармонизоване према европским стандардима. Ови односи постају приоритет којем српско питање у Хрватској не сме бити препрека, ни у историјској ни у савременој равни. Космополитски Запад којем смета све што је национално изузев сопствених нација и њихових права, здушно подржава овакав приступ српско-хрватским односима, стимулишући га и као вид ослобађања од вишка историје и као искорак из прошлости у потпуну савременост.

2.

Вишевековни односи два по много чему блиска народа казују да ти односи никада нису патили од идиле, али и да је све до почетка двадесетог века мало тога указивало на непојамне страхоте које ће се десити. Срби у просторима Војне крајине као граничари – слободни сељаци и ратници у служби Хабзбуршког царства, Срби у Далмацији као грађани, поморци, сточари и пољопривредници у залеђу и као ускоци пред турском границом нису радили на поништавању хрватства. Ни као све присутнији у градовима нису нарушавали хрватски верски и национални идентитет. Међутим, изложени унијаћењу и покатоличавању они су хранили раст хрватског националног корпуса у оној мери у којој је бити католик или православац у простору истог језика значило бити Хрват ил Србин. Поправослављивања није било. Интервенцијом у верски идентитет број Хрвата је растао, а број Срба се смањивао. Ватикан је радио, дакле, на јачању хрватства, а Српска православна црква изједначавањем православља и српства објективно на смањивању српског националног корпуса. Чувени узвик Матавуљевог Пилипенде да он не да “свог српског риста“ казује управо то. Дакле, идентификација националног и верско-црквеног код Хрвата је водила ширењу нације, а код Срба редукцији.

Ови односи постају приоритет којем српско питање у Хрватској не сме бити препрека, ни у историјској ни у савременој равни. Космополитски Запад којем смета све што је национално изузев сопствених нација и њихових права, здушно подржава овакав приступ српско-хрватским односима, стимулишући га и као вид ослобађања од вишка историје и као искорак из прошлости у потпуну савременост.

Тако је изражена етничка, језичка и верска блискост уместо основа сарадње постала препрека владајућој идеји о хрватској држави, препрека коју је ваљало уклонити. Блискост је доживљавана као опасност. При свему томе, највише је сметао број Срба који су живели на простору који су заговорници хрватског државног права сматрали својим.

Заблуда је при томе мислити да је опредељење за етнички чисту националну државу оно опредељење које су заговарали само најекстремнији међу Хрватима. Нажалост, то није била само старчевићевско-правашка и франковачко-усташка ствар. Ова оријентација имала је много ширу подршку. Она се исказала и у најновијем времену у тзв. Домовинском рату и стварању туђмановске Хрватске. У комбинацији рата за независну државу иако се могла добити миром али са другачијим статусом Срба и неадекватне

одбране права Срба у Хрватској настала је савремена хрватска држава која је решила проблем Срба тако што је највећи део прогнала, а остатак свела на подношљив број. У име права на самоопредељење једног народа поништена су елементарна права другог народа, могућности достајанственог опстанка на простору који су вековима заједнички делили. Преостали Срби у Хрватској су од народа постали мањинско становништво. Без посебних образовних и других установа, а захваљујући истом језику као и разним ограничењима пред њима је широко отворен пут асимилације и стицања коначно правог националног идентитета.

3.

За разлику од Срба у Босни и Херцеговини којима је Дејтонским споразумом призната државотворна конститутивност и сагласно томе обезбеђена државно-правна и институционална заштита у виду Републике Српске, која и поред свих оспоравања опстаје. Срби у Хрватској, као што сам већ назначио, од конститутивног народа који поседује државотворни субјективитет променом Устава Хрватске и додатном снагом ратног исхода готово занемарљива национална мањина, која понекад са својих неколико места у Сабору подупирући једну или другу опцију на власти оставља варљиви утисак о својој важности.

У одбрани својих права Срби у Хрватској следили су онај пут који је објективно највише одговарао творцима чисте хрватске државе. Следили су један нереални пут. Једно је било бити конститутиван народ у федералној Хрватској, чланици југословенске федерације, а сасвим друго у Хрватској која пад Југославије види као основни услов своје националне државности. Када су авнојевске границе унутар Југославије добиле своју међународну верификацију морало је бити јасно да пут одбране права мора бити другачији. Територијална аутономија под међународном заштитом могла је бити та одбрана. Нажалост, такво решење које би било најмање прихватљиво за Хрватску каквом су је видели и хтели домољуби, јесте одбачено чиме је додатно легитимисано право на ратну одбрану хрватске државе уз пуну међународну подршку, тј. подршку САД и водећих чланица Европске уније. Кратковидост руководства локалних Срба и званичног Београда заклонила се иза светог циља одржања Југославије у времену када је њен нестанак постављен и споља и изнутра као услов за нови распоред снага и утицаја у региону чији је кључни део захватала Југославија. Можда бисмо се на овом месту могли запитати шта би се десило да су Срби у Хрватској због свог енормног страдања, херојског ратног доприноса током Другог светског рата и потребе институционалне заштите уместо конститутивног статуса добили територијалну аутономију. Верујем да би се из сасвим других институционалних претпоставки борили и изборили за своја национална и људска права. Мислим да се не би тако лако могло прибећи поништавању територијалне аутономије Срба колико је лако остварена промена

устава којом се анулира њихова конститутивност. Показало се да тиме што су добили статус конститутивног народа поред тога што је иритирало већину у Хрватској није давало никакве гаранције за њихову потоњу судбину која је своје ружно лице вешто скривала, али и наговестила 1971. године.

4.

Од могућих питања о српско-хрватским односима посебно се издвајају питање о геноциду и питање о антифашистичком карактеру хрватског друштва у току Другог светског рата и хрватском доприносу победи над силама осовине, тј. победи над фашизмом. Зашто баш ова два питања? Зато што се савремена хрватска држава позива на своје антифашистичко наслеђе И што је поднела тужбу за геноцид који су наводно починили Срби И Србија.

Мислим да се не би тако лако могло прибећи поништавању територијалне аутономије Срба колико је лако остварена промена устава којом се анулира њихова конститутивност. Показало се да тиме што су добили статус конститутивног народа поред тога што је иритирало већину у Хрватској није давало никакве гаранције за њихову потоњу судбину која је своје ружно лице вешто скривала, али и наговестила 1971. године.

Не спорећи ни најмање учешће значајног броја Хрвата у Народно-ослободилачкој борби и партизанском покрету, посебно у завршници рата и после капитулације Италије и нарочито у Далмацији, ипак се не могу затворити очи пред чињеницом да су у огромној већини партизански покрет чинили Срби док је. Поред Трећег рајха, Независна држава Хрватска је била једина која се изузетно високо позиционирала по специјализованим, концентрационим логорима намењеним уништавању пре свега српског народа, али и Јевреја, Рома (тада означаваних као цигани) и антифашиста. У одбрани од геноцида највећи број Срба једину алтернативу имао је у оружју и шумама. Дакле, ко је допринео антифашистичком наслеђу на које се Хрватска може позивати? Најпре и пре свих они њени грађани које је усташки режим изложио прогонима и геноциду само зато што су српске народности. Многи од њих преживевши рат колонизовали су се у Војводини. Међутим, највећи део преживелих и њихових потомака који су живели у Хрватској протеран је и избегао је у знаку стварања данашње хрватске државе. Какав цинизам, позивати се на антифашистичко наслеђе избеглог и прогнаног народа као, пре свега, своје хрватско наслеђе.

Страшни геноцид над српским народом у тзв. Независној Држави Хрватској током Другог светског рата, готово узгредно забележен у енциклопедијама и лексиконима, у официјелној историографији и политици, углавном је прећуткиван и прећутан. Ако би се и могли разумети разлози због којих питање о одговорности хрватске државе за геноцид није постављено у времену стварања и одржавања Југославије онда данас када Југославије нема ти разлози више не постоје. Стварати заједничку државу са Хрватском оптуженом за злочин геноцида и поставити формулу братства и јединства као њену основу било би тешко могуће и неуверљиво. Да ли уопште можемо замислити тужбу и суђење пред неким међународним трибуналом крајем четрдесетих и почетком педесетих година. Дакле, ради стварања Југославије питање о геноциду је поменуто, одговорност за њега приписана једном монструозном покрету-ушашама а не држави и затворено. Живот у заједничкој држави однео је превагу над стотинама хиљада мртвих чије насилне смрти и непроживљени животи никада нису доспели до права на правду и казне за злочине. Међутим, Југославија као разлог прећутног опроста за геноцид и свесног заборавља више не постоји. Шта је данас разлог? Добросуседски односи? Ако је веровати актуелној реторици која се разбудила у случају међународне бриге за стање и перспективе после разбијања и распада Југославије, односи се не могу градити на прећуткивању и негирању него на храбром суочавању. А таквог суочавања од стране хрватске државе нема. Напротив, та држава поднела је тужбу по којој су Срби и Србија извршили геноцид у последњем рату на просторима Хрватске. Нико озбиљан не може да спори да су у грађанском и тзв. Домовинском рату вршени и злочини на свим странама. Међутим, мора се бити до крајности оперисан од елементарне моралности и бити циник па у подизању овакве страшне оптужбе не рећи ни речи о злочинима почињеним у име домољубља уздигнутог до непорециве светости, посебно злочинима почињеним у оквиру Бљеска и Олује као операција које су исходовале највећим етничким чишћењем на просторима бивше Југославије.

5.

У контексту поменутих и разматраних питања изгледало би да је свака могућност заједничког живота искључена. Међутим, заједнички живот је постојао, у последњем веку интензивно. Упркос свему обиловао је и резултатима. Људи су волели Јадран, радовала их је лепота природе и појединих градова, љубав није знала за верске и националне границе, било је мешовитих бракова и новорођених Југословена. Превагу је ипак однела идеја о својој националној држави. Без Хрватске Југославија није била могућа, а без ње ни живот највећег дела Срба у заједничкој држави. Зато су и сукоби који су уследили били жестоки и врло често окрутни. Опредељење за ратно а не мирно решење отворило је ново коло неправде, несигурности живота и имовине, коло у којем су невини највише страдали.

Нико озбиљан не може да спори да су у грађанском и тзв. Домовинском рату вршени и злочини на свим странама. Међутим, мора се бити до крајности оперисан од елементарне моралности и бити циник па у подизању овакве страшне оптужбе не рећи ни речи о злочинима почињеним у име домољубља уздигнутог до непорециве светости, посебно злочинима почињеним у оквиру Бљеска и Олује као операција које су исходувале највећим етничким чишћењем на просторима бивше Југославије.

Окосницу српско-хрватских односа увек је чинило питање о положају Срба у Хрватској. Сада се доспело уз међународну интервенцију и помоћ до тога да питање о њиховом положају није више пресудно. Шта више, највећи број Срба дошао је до нових питања о свом положају у Србији и многим другим земљама. Преостали Срби у Хрватској препуштени су сада снази свог радикално умањеног броја, принципијелности Европске уније и тзв. међународне заједнице. Наравно. И зависни од квалитета и проритета у односима Србије и Хрватске. А ти односи су под притиском да се много тога заборави, да се просто одлучи да неки проблеми не постоје и да се сарадња хармонизује са блиским чланством Хрватске и будућим чланством Србије у Европској унији.

Дани пред нама треба да одлуче шта ће бити са правима и положајем преосталих Срба у Хрватској. Шта са правом на безбедан повратак избеглих и прогнаних, са правом на имовину и станове, посебно са правом на школовање које чува и развија, а не гаси српски национални идентитет.

Надајмо се и будимо реални. Можемо ли се надати да је упркос свему највећим делом трагично искуство иза нас а пред нама нова писменост узајамности и достојанства? Шта је заиста реално пред нама?

(Предавање аутора у оквиру расправе о српско-хрватским односима на Институту за европске студије)